

I. DİN HİZMETLERİ SEMPOZYUMU

(3-4 KASIM 2007)

CİLT 2

Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları: 763
İlmi Eserler: 124

•
I. Din Hizmetleri Sempozyumu

•
Editör: Dr. Mehmet BULUT

•
Grafik-Tasarım: Cevdet DOĞAN

•
Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Ostim Ömek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 06370 Yenimahalle/ANKARA

•
Kasım 2008, ANKARA

•
2008-06-Y-0003-763
ISBN 978-975-19-4374-3 (tk. No)
978-975-19-4379-8 (2. c)

•
© Diyanet İşleri Başkanlığı

•
İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. Km. Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 295 72 94 – Faks: 0312 284 72 88
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Vaaz ve İrşadda Verimli ve Etkili Olmanın Unsurları

Mustafa DEMİRBAŞ*

Giriş

İnsanlık için en hayırlı bir ümmet olmamız, tevhid akidesini koruma, iyilikleri yayıp başkalarına tavsiye etme, uygunsuz ve zararlı şeylerden kendisi kaçındığı gibi diğer insanları da ikaz etme vasfına bağlanmıştır. Toplumsal barış ve esenliğimiz ile ebedî kurtuluşumuz ancak bu kurumun çalıştırılması ve ayakta tutulmasıyla mümkündür. Nitekim Ehl-i kitabın bu hasletleri haiz olmamalarının, içlerinde ilâhî itaati terk eden fâsikların ekseriyeti teşkil etmelerinden neş'et ettiğine ve müslümanların ekseriyeti bu mümtaz hasletleri muhafaza ettikleri için kötülerin zararından korunup topyekûn bir zillete düşmekten de kurtulabildiklerine tanık olmaktadır.¹ Bu şuuru yakalamak için vaaz ve irşadın her dönemde kendine özgü şartlarını, metotlarını irdelemek ve tespit etmek öncelikli bir konudur.

Vaaz ve İrşadda Bilgi-Amel Münasebeti

Evvelâ tebliğ açısından mutlak olarak bilgi nedir? Faydalı bilginin önemi ile okuma ve araştırmada devamlı olma ve delillere dayanarak konuşmanın önemine işaret edip, ardından da bilgi-amel (eylem) münasebetinin din hizmetleri açısından önemi- ne değineceğiz.

1. Bilgi ve faydalı bilgi nedir?

Bilgi, İslâm terminolojisinde genel olarak "İlim" tabiriyle ifade edilir. Lügatte "mutlak olarak bilmek, şuurda hâsıl olmak, sağlam ve kesin olarak bilmek"² gibi anlamlara gelir.

* Gaziantep İl Vaizi.

¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenda Yay. İstanbul, trs. c. II, s. 394.

² İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, trs., c. XII, s. 416-422.

Terim olarak bilgi, bilinenden gizliliğin kalkmasıdır; tarife ihtiyacı olmayandır. Bilgi, külli ve cüz'î şeylerin kendisiyle idrak edildiği bir melekedir. Nefsin bir şeyin anlamına ulaşmasıdır. Akleden ile akledilen arasındaki özel ilişkidir.³ Bilgiden kastedilen “bilmek”, hakikati bilmektir. Bu hakikat, nefsin bilme dolayısıyla da Rabbini bilme keyfiyetidir. İnsanın kendini tanıması, Rabbini görmesi, duygularında keşfettikleriyle “Sıfat” ve “Esmâ”yı müşahade etmesi ve böylece Rabbini anlamaya, bilmeye çalışması faaliyetidir.

Efendimiz buyurur ki: “*Bilgi amelin önderidir. Amel, bilgiye tabidir.*”⁴ İyilikleri emredip kötülüklerden sakındırma⁵ hizmetini ifa edenlerin önce bilgiyle mücehhez olmaları esastır. Bu durumda dinin ihtiva ettiği gerçekleri başkalarına anlatmadan önce vaiz ve hatip kendini iyi yetiştirmek zorundadır. Aksi halde din namına düzeltilmesi bir hayli zor yanlışlar yapar, muhatabı olduğu kimseleri kendinden de, dinden de ürkütüp kaçırabilir. Böyle bir netice hem kendisinin hem de başkalarının dünya ve âhiret hukukuna bir tecavüzdür. Bu olumsuzluğu yaşamamak için bilgi ameliyesinin birtakım işlevlere muhtaç olduğunu da unutmayalım. Evvela davetçinin, Kur'an'ın hidayet, öğüt ve nasihat kitabı olduğuna dair mesajını bilmesi, sonra da Allah Resûlü'nün sahih sünnetini doğru bilmesi ve samimiyetle neşretmesi gerekir. Allah katında tebliğin değeri ancak ilmî gerçeklere dayanarak samimi ve doğruyu konuşmakla mümkündür. İrşad edici bu vasfın mirasçısıdır. Vaaz ve nasihat doğru bilgi ve samimiyet üzere temekkün ettikçe akidesinde sapma olmaz, hüküm vermede hata etmez, dinî hükümlerin esrarını tanımada hevesli kimseleri ikna etmede âciz olmaz. Böylece itaat etme kusursuz, kabul de eksiksiz olur.⁶ O nedenle İslâm düşüncesi, insanı elinden tutup Allah'a götüren ve insana mutluluk bahşeden ilimlere fevkalâde değer vermiş ve bu mefkûreyi hakkıyla ifa eden ilim sahiplerini de Yüce Allah kendisinden başka ilâh olmadığına şahit göstermiştir.⁷

Kur'an'ın ve sahih Sünnetin sorumluluğunda olan vaaz ve irşad, bilgi ekseninde faydalı olmayı amaçlar. Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak noktasında kişinin başta şahsına, bilâhare insanlara faydalı olması esas gayedir. Yüce Allah'ı tanımak ve O'nun bu tanıklığı doğrultusunda bütün varlıklara gönülde sevgi duyabilecek ateşi tutuşturmak. Vaiz ve hatipler bu meşaleyi tutuşturacak birer kıvılcım olmalıdır. Zaten vaizler isimlerini faydalı öğüt veren anlamında “mev'iza”⁸ kelimesinden almışlardır.

Kur'an'da Yüce Allah şöyle buyurur: “*Öğüt ver; çünkü öğüt müminlere fayda verir.*”⁸ Vaaz ve nasihatle vazifeli olanlar mesuliyetin gereği olarak müminleri irşad etmeleri fayda sağlamakla beraber; iman etmiş olanların bildiklerini unutmamasına,

³ Seyyid Şerif el-Cürcanî, *Ta'rifat*, Mısır 1938, s. 135-136.

⁴ İbn Abdî'l-Berr, Ebû Ömer Yûsuf el-Kurtubî, *Cami'ül-Beyani'l-İlm*, Kahire 1975, s. 66-67.

⁵ Âl-i İmrân, 3/110.

⁶ Mahfuz Ali, *Hidayetü'l-Mürşidin*, Kahire 1979, s. 88.

⁷ Âl-i İmrân, 3/18.

⁸ Zariyat, 51/55.

gaflete düşmemesine, imanlarının kuvvetlenmesine, neş'elerinin artmasına, bilmediklerinin öğrenilmesine, hatta iman noktasında zafiyeti olanların imana gelmesine vesile olur.⁹

Bir malı elde etmek için insan dört hâl üzere hareket etmek mecburiyetinde olduğu gibi bilgiyi elde etmek için de dört hâl üzere hareket etmesi, zaruridir. Şöyle ki: a) Sahibi olduğu o maldan istifade etmektir; çünkü malı elde etmek için vakit harcanmıştır. b) Malı istemek ve bir araya getirmektir. Bu itibarla servet sahibi olur. c) Kendi nefsi için harcama iştiağı söz konusudur. Bu hâliyle menfaat sahibi olur. d) Başkasına vermek hâlidir. Başkasına vermek sûretiyle cömert ve fazilet sahibi olur. Bu sonuncusu hallerin en şereflişidir. İşte bilgi de aynen bu dört hal üzere elde edilir. Bilgiyi evvelâ arayacaksın, sonra elde edeceksin, bir de elde ettiğin bilginin üzerinde düşünme zevkine varacaksın. Bütün bunlardan daha şerefli bir hal vardır ki; o da, bildiğini başkaları için faydalı hâle getirmektir. Demek ki öğrenmek, öğrendiğiyle amel etmek ve bildiğini başkalarına anlatmaya çalışmak, insan için yerden ve göktekilerden daha hayırlıdır. Çünkü böyle bir insan güneş gibidir; kendini aydınlattığı kadar başkalarını da aydınlattır. Misk kokuludur; kendi kokusuyla başkalarını da faydalandırır. Öğrendikleriyle amel etmeyen kimse başkasına fayda veren; fakat kendisi yazıdan fayda görme-yen bir deftere veya çakıyı bileterek kesici bir hale getiren; fakat kendisi kesmeyen bir bileme taşına benzer. Başkasının giymesi için elbiseyi diken fakat; kendisi çıplak kalan iğneye ve nihayet yanarak başkalarına ışık veren fitilin hâline benzer.¹⁰

Bilginin faydalı olanını tercih etmek ve bu birikimle insanlara yararlı olmak vaaz ve irşadı verimli ve canlı kılar. Nitekim Efendimiz dualarının birinde, fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınmıştır.¹¹

Vaaz ve irşadda faydalı ve etkili olabilmek için; okuma ve araştırmada devamlı olmak fevkalâde önemli bir husustur. Bilgi sahibi olmada ısrar ve istikrar, tebliğ adına kendi vazifesini idrak etmenin tabii bir neticesidir. Zira her tebliğ insanı, kendi vazifesinin okumak, öğrenmek ve araştırmak olduğunu çok iyi bilmelidir. Bunu ihmâl etmek Hakk'a karşı saygısızlık, halka karşı da haksızlıktır. Bu saygısızlığa duçar olmak ancak bilgide istikrarlı olmakla mümkündür. Bu istikrar olmazsa vaaz ve irşad ihmâl edilir.

Vaaz ve irşad görevini üstlenmiş olanların kendilerini bir öğrenci konumunda telâkki etmeleri gerekir. Peygamber Efendimiz, "Ya öğretici ol, ya öğrenen ya da dinleyici ol. Bir dördüncüsü olma helâk olursun,"¹² hadis-i şerifinde öğrenme faaliyetinin dışında kalmanın tehlikesine dikkatimizi çekmektedir. İnsan öğrettikçe ve öğrendikçe tekâmül bulan tek varlıktır.

⁹ Elmalılı, a.g.e., c. VII, s. 240.

¹⁰ Ebû Hamid Muhammed Gazali, *İhyâ-i Ulûmi'd-Din*, Trc. Ali Arslan, Arslan Yay. İstanbul 1973, c. I, s. 294-295.

¹¹ Gazali, a.g.e., c. I, s. 197.

¹² Aclûni, *Keşfi'l-Hafa*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1988, c. 1, s. 69.

Vaiz ve hatipler bilgi sahibi olmada, Efendimiz'in, iki günü müsavi olan aldanmıştır¹³ düsturunu ilke edinmeleri gerekir. İrşad insanı, mevcut bilgisine güvenip okumadıkça ve bu okumayı sürekleştirmedikçe sunduğu din hizmetini donuklaştırır ve muhataplarında usanç ve bıkkınlık meydana getirir.

Netice itibariyle; irşadla görevli kişi, bilgi yönüyle sürekli kendini yenilemelidir. İbn Mübarek, "Kişi bilgi talebinde bulundukça âlimdir; fakat her şeyi bildiğini iddia eden cahildir"¹⁴ demiştir. Vaiz ve hatipler, okudukça, bilmediğinin farkında olan; ama iştah açan bir okumayla ve anlattıkça insan davranışlarında müspet anlamda fayda bırakan, müessir bir çalışmanın müdavimi olmalıdırlar.

2. Vaaz ve irşad delillere dayandırılarak icra edilmeli

Kürsü ve minber, herkesin her aklına estiğini söyleme makamı değildir. Kimi zaman kaynak gösterilmeden ya da sıhhat derecesine bakılmadan din adına serdedilen mesnetsiz görüş ve ifadeleri de dinlemiyor değiliz. Şunu iyi bilmeliyiz ki, yüce dinimizin öngörmediği bir şeyi dine mal etmek ya da kendi görüşümüzü din olarak telkin etmek veya senetten yoksun bir düşüncüyü insanlara din diye kabul ettirmek bizi zor durumda bırakacağı gibi dine ve din görevlisine ait olan itibarı da zedeler. Tebliğde, "Recmen bi'l-ğayb (mesnetsiz, gelişigüzel hüküm verme)"¹⁵ yoktur. Tebliğ, Efendimiz'in sünnetidir. Efendimiz'e hitaben; "O, *nefis arzusuyla konuşmaz*"¹⁶ âyetinde belirtildiği üzere, Hz. Peygamber tebliğini vahye dayanarak ifa etmiştir. Bu yüce mirasa talip olanlar da delil ve vesikalarıyla konuşan birer irşadçı olmaları gerekir.

Her bir zamanın kendine özgün bir anlayışı olduğundan bugünün insanına tebliğ edilen hakikatleri tasvir etmekten çok ilmî verilere dayanarak ortaya koymak daha önemlidir. Hatta bazı vaizler, anlatılan şeylerin doğruluğunu vallahi, billahi, tallahi gibi yeminlerle cemaati ikna etmeye çalışırlar.¹⁷ Oysa bu yeminler dinleyicileri daha da şüpheye sevk etmektedir. Bu şüpheden uzak durabilmek için yemin etmeye, hurafe ve birtakım mesnetsiz hikâyeleri anlatmaya ihtiyaç duymadan konuşmak gerekir. İleri sürülen düşünce ve tezlerin sahih nakli ve aklî delillerle müeyyet olması vaaz ve irşadın kalıcı ve inandırıcı olmasına etken oluşturacağı muhakkaktır.

3. Bilgi-amel (eylem) ilişkisinde vaaz ve irşad

İslâm, iman ve amel demektir. Başka bir deyişle İslâm, imanla ameli birleştirip bütünleştiren ilâhî bir sistemdir. Onun bir tarafında inanma, diğer tarafında inandığını ifa edip aksiyon haline getirme vardır. Vaaz ve irşadta canlı kalma ve etkili olmanın önemli veçhelerinden biri de anlattığını yaşamaktan geçer. Bilgi ve tebliğ bir hakikatin iki yüzü gibidir. Amel de onların ayrılmaz bir şartıdır. Bildiğiyle amel etme, bildiği

¹³ Aclûni, *a.g.e.*, c. 1, s. 323.

¹⁴ Gazali, *a.g.e.*, c. I, s. 313.

¹⁵ Kehf, 18/22.

¹⁶ Necm, 53/3.

¹⁷ A. Hamdi Âkseki, *Sebilürreşad*, VII, sy.182, s. 408 (9 Şubat 1327).

şeylere saygının bir ifadesidir. İmam Gazalî, *İhyâ*'sında bilgi-amel ekseninde ilim adamlarını üç sınıfa ayırır: a) Nefsini ve başkalarını helâk edenler. Bunlar açık bir şekilde dünya nimetlerini isterler ve onlara dalarlar. b) Hem nefsinin hem de başkalarını saadete erdirenler. Bunlar batın ve zahirde insanları Allah'a davet ederler. c) Kendini helâk eden, fakat başkalarının kurtuluşuna vesile olan âlimler. Bunlar görünüşte dünyayı terk etmişlerdir ve halkı da terke davet ederler; fakat hareketlerini halkın kalbini kazanmak için, halkın gözüne girsin şan ve şöhret kazanabilsin diye yaparlar.¹⁸

Bu sınıflandırmayı esas alarak bilgi-eylem münasebetinde şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Bilgi, amel için bir kılavuz, amel de bilgi sayesinde ancak bir değerdir. Yüce Allah bilimsel bir gerçekliğe dayanmayan eyleme değer vermediği gibi eylemden yoksun bir bilgiye de kıymet vermemektedir. İnsan davranışına yansımayan imanın ve ahlâkî gelişime katkısı olmayan bilginin Kur'an açısından bir önemi yoktur. Bu mevzuda Kur'an ve hadislerde hem müjdeleyen hem de şiddetli ikaza matuf söylemlere şahit olmaktadır. Bilgisiyle âmil olanları Yüce Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına şahit olarak göstermiştir.¹⁹

Bilgi-amel münasebetinde örtüşmeyi sağlayamayanlara Kur'an ve hadis-i şeriflerde şiddetli ikaz görmektedir. Allah (c.c), "(Ey âlimler) *İnsanlara iyiliği emreder kendinizi unuttur musunuz?*"²⁰ buyurmakla bizleri özü sözü bir olmaya davet ediyor. Saff sûresinde de benzer ikazı görmektedir.²¹

Hadis-i şeriflerde de aynı sertlikte ifadelerle tanık oluyoruz. Bu konuda bir çok hadis mevcut ise de konumuza ışık tutması açısından burada sadece birine yer vereceğiz. Allah Resûlü buyururlar ki; "*İsrâ gecesinde kavimlerin yanından geçtim, bir grup gördüm ki dudakları ateşten imal edilmiş makaslarla kesiliyor. Bunların kim olduğunu sordum. Onlar sualime şöyle karşılık verdiler: Ey Allah'ın Resûlü! Biz, dünyada halka iyiliği emreder fakat kendimiz yapmazdık. Sakındırdığımız kötülükleri biz kendimiz yapardık.*"²²

İlim- amel noktasında Hasan Basrî de şöyle buyurmaktadır: İstedığınız kadar ilim öğreniniz, fakat Allah'a yemin ederim ki o ilimle amel etmezseniz Allah size hiçbir zaman mükâfat vermez. Sefihlerin gayesi sadece ilmi, rivayet etmektir. Âlimlerin gayesi ise, rivayetle beraber, o ilme riayet etmektir.²³ Tebliğ insanı, bildiğiyle amel etmedikçe, vaaz ve nasihati muhatabı etkilemede olumlu bir tesir oluşturmaz. Yağmurun, kupkuru taşlara tesir edemediği gibi.²⁴

¹⁸ Gazalî, *a.g.e.* c. I, s. 269.

¹⁹ Âl-i İmrân, 3/18.

²⁰ Bakara, 2/44.

²¹ Saff, 61/2-3.

²² Nevevî, *Riyaz'üs-Salihin*, Ter. İbrahim Serdar-Yusuf Şensoy, Sağlam Yay, İstanbul 2005, c. I, s. 170.

²³ Gazalî, *a.g.e.*, c. I, s.333.

²⁴ Gazalî, *a.g.e.*

Vaazın veya vaizin dinleyiciler üzerinde etkili olabilmesi anlattığını yaşamaktan geçer. Bunların müspet anlamda hayata geçirilmesiyle ancak başarılı ve etkili olunabilir. Sahabeyi gökteki yıldızlar misâli yapan, onların söyledikleri ile yaptıkları arasındaki örtüşmenin gerçekliği. Bugün vaaz ve irşad camiasından beklenen örnek bir yaşantıdır. Başka bir ifadeyle vaiz veya din görevlisi yaşadığını anlatmalıdır. Yaşamadığı şeyi başkalarına telkin etmek kadar zor şey yoktur. Ferdin kendisinde tatbik görmeyen düşünce ve fikirler ne kadar cazip ve hayat için ne kadar gerekli de olsa, istenen seviyede hüsnü kabul görmez. Zira söylenen sözler, söyleyenin vicdanında makes bulmuş değildir. Bu nedenle, kişinin kalp ve düşünce dünyasında hazım olunmayan ilim telkin olunmamalı, hatibin ve vaizin telkin ettiği şey, bizzat kendi bilgi dünyasında iyi kavranmalı ve ruh dünyasından pratik davranışlarına yansıtılmalıdır.

Burada göz önüne alınması gereken hususlardan biri de; her ne kadar vaiz ve hâtipler nasihat eden, öğüt veren kişiler olsalar da, insanlara yapacakları nasihati önce kendilerine kabul ettirmeleri gerekmektedir. En büyük hata insanın, kendini nasihatten müstağni saymasıdır. İtiraf etmek gerekir ki; kendi ifade ve telkinlerine inanan kimsenin, iddialarını başkalarına kabul ettirmeye çalışması veya nefsinin irşad etmeden başkalarını irşada çalışması; iyiliği emir ve tavsiye, kötülükten sakındırma ve caydırma işlevini etkisiz kılacağı gibi kişiyi nifak tehlikesiyle de yüz yüze bırakabilir.

4. Hikmetle davet

Günümüz vaaz ve irşadının daha yerleşik bir etki yapması açısından "hikmet" kavramı üzerinde durmak istiyoruz. Hikmet kelimesi, "h-k-m" filinden türemiş bir mastardır. Güç, tahakküm, hâkimiyet, idare etme mânalarına gelmektedir. Araplar ata gem vurmalarına; "hukm" derler.²⁵ Terim olarak "hikmet" Allah'a nispet edildiğinde ilimlerin en üstünüyle nesnelere en üstünü bilmek anlamına gelmektedir.²⁶

Hikmet kavramı, Kur'an'da birçok mânaya delâlet etmektedir. Elmalılı bu kavramı geniş bir şekilde izah etmiş ve yaklaşık olarak 22 ayrı anlamla ortaya koymuştur.²⁷

Merhum Yazır, toparlayıcı bir tarif ile hikmeti şöyle izah eder: Bilgi ekseni düşünme, mükemmel ahlâk, fayda veren sanatlar, menfaat oluşturan maksatlar, sebep ve sebebiyet, haramları engelleme, maslahatları teşvik, nasihat ve ibrete medar söz, olağanüstü sırlar, nübüvvet, sahih sünnet, âdetullah, sünnet-i nebeviye, din, kitap, Kur'an, İncil; işte bunların her birini içeren bir ilimler manzumesi.²⁸

Hikmetle ilgili bu izahattan sonra, vaaz ve irşad faaliyetinde Kur'anî bir metot olan hikmetle davetin önemi üzerinde durmaya çalışalım.

Yüce Allah, vaaz ve irşadın temel vasıfları olan insanları Allah yoluna hikmetle davet etmeyi, fayda veren güzel öğütlerle çağırmayı ve en güzel bir şekilde mücadele

²⁵ Ragıp el-İsfahâni, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Beyrut 1992, s. 127.

²⁶ İbn Manzur, *a.g.e.*, XII, 140-145.

²⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 200.

²⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, c. II, s. 210-211.

etmeyi emretmektedir.²⁹ Âyette de belirtildiği üzere Allah yoluna davetin üslûplarından biri de “*Hikmetle dave*” metodudur.

Hâkim (hikmetle davet eden) olmak demek; sanatların inceliklerine, derinlemesine vakıf olup gereğini en sağlam ve kusursuz bir şekilde yerine getirmek demektir. Hikmet, insana nispet edildiği durumlarda ise; aşırılıktan uzak olma, ölçülü, itidal üzere bir tutum izleme, adalet niteliği taşıma anlamlarına gelmektedir. Buna göre bir kimsenin hâkim olduğu söylendiğinde tecrübelerin onu böyle kıldığı kastedilmektedir.³⁰ Klasik lügatlerin verilerini modern tarzda yeniden derlemiş olan Lane, hikmetin, ilim ve hüküm ile ilgisi yanında davranış ile olan ilgisine de dikkat çeker. Buna göre hikmet, akli melekenin hem bilgi hem de amelî niteliğini göstermektedir. Bu nitelik sayesinde insan yalnızca nesnelere hakikatini değil, ona göre davranmayı da bilir. Allah için kullanıldığında ise hikmet, nesnelere bilmek ve en kusursuz biçimde var eylemek anlamlarına gelmektedir.³¹

Vaaz ve irşad görevlisi, ifade edeceği mevzuu, akıl ve muhakeme süzgecinden geçirerek hadiselerin inceliklerine derunî anlamda muttali olup, davranışlarında da ölçülü, itidalli ve adalet üzere bir yaşam pratiğini başarmış biri olarak, muhataplarına bu düzlemde bir sunumda bulunması, vaaz ve irşadı verimli ve kalıcı kılar. Zira herhangi bir şeyin değer ve hakikati hakkında doğru hüküm verilebilmesi o şeyi icra eden kimsenin onda takip ettiği gaye ve hikmetin bilinmesine bağlıdır. Her şeyin aslı, esası ve mahiyeti hakkında bilgi sahibi olmaya veya kâinat ve varlıkların yaratılış ve mevcudiyetlerinin istinat ettiği ilâhî sır ve gayeleri bilme düsturuna dayanan bir anlatımla konuşmak ve izaha çalışmak vaaz eden ve edilen açısından kalıcı ve etkileyici izler bırakır. Kâinat hakikatlerini ve insanların yaratılış gaye ve hikmetlerini doğru ve isabetli olarak bilmek ve bunu izah etmek, muhatapın zihin dünyasında fevkalâde olumlu tesirler bırakır.

Vaaz ve irşad hizmetleri açısından aklın rolü konusuna da kısaca değinmek gerekirse; akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran bir vasıftır. İnsan aklını kullanma sayesinde, düşünce mahsûlü olan ilimleri, tefekkür mahsûlü olan gizli sanatların tedvirini elde etmeye hazır bir duruma gelir.³² İnsanı diğer varlıklardan ayıran, akli melekesi; hayır-şerri ve ilimleri anlayan, sebeplerden neticeleri çıkaran ve eserden müessire intikal eden özelliğidir. İslâm’ın yüce kaynağı Kur’an akla büyük değer verir. Bazı âyetlerde, “*Aklınızı kullanmaz mısınız?*”, “*Hâlâ düşünmüyorlar mı?*” vb. ifadelerle ilim ehlini ve akıl sahiplerini akla havale etmektedir. Dinî mükellefiyetleri yerine getirmede akıl sahibi olmak ilkesi İslâm dininin akla verdiği değeri ortaya koymaktadır.

Din hizmetini ifa eden vaiz ve hatiplerimiz dinî hüküm ve öğretileri akıl dışı bir üslûpla veya mitolojik bir anlatımla ifade etmekten kaçınmalıdırlar. Zira tebliğ insanı,

²⁹ Nahl, 16/125.

³⁰ İbn Manzur, *a.g.e.*, c. XII, s. 140-145.

³¹ İlhan Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İz Yay., İstanbul 2001, s. 119.

³² Gazali, *a.g.e.*, c. I, s. 417.

aynı zamanda mantık ve realite insanıdır. Akli ve mantığı ölçüsünde muvaffak olur ve içinde yaşadığı toplumda hüsnü kabul görür.

5. Asrın şartları ve günün ihtiyaçlarına göre konuşmak: Güncellik

İslâm dini insana sunduğu mesaj ve içerdiği hükümler açısından evrenselidir. Çağrısı ve söylemi tüm insanlara ve nesillere. Evrensel olan, her çağın şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verir. Güncel olabilmenin etkenlerinden biri de, iktisadi bir terimle ifade etmek gerekirse, arz-talep unsurudur. İhtiyacı belirleme, belirlenen ihtiyacı karşılama olayıdır. Yani konuyu belirleme ve tespit edilen konuya hâkim olmadır. Klasik bir terimle söylemek gerekirse, “mukteza-yı hâle mutabık olma”dır.

Bu nedenle davetçi, kimlere, nerede, ne maksatla konuşacağını bilmesi gerekir. Bu hususlar bilirse, neyi, nasıl, hangi sıra ile söylemek gerektiği büyük ölçüde kolaylaşacaktır.³³ İslâm adına davette bulunanlar sahih bile olsa her hadisi halka haber vermele-ri doğru olmayacağının idraki içinde bulunmalıdırlar. Yani her sahih hadisin bile her zaman, herkese duyurulması doğru olmaz. Her doğru her zaman olduğu gibi söylenmez. Hatip ve vaiz neyi öne çıkaracağını, hizmette fitneye sebep olmadan hakkı tebliğ ve telkin edebilmek için nelere öncelik vereceğini bilmek zorundadır.³⁴

Kur’an hakiki ilimleri içeren hikmetli bir kitaptır. Bütün asırlarda insanların umum tabakalarına hitap eden ezeli bir kitaptır. Bunun için Kur’an hakikatlerini açıklarken muhatap aldığımız toplumun inanç alt yapısı, sosyal, siyasal, kültürel ve gele-neksel değer yargılarını göz önüne alıp ve zaman-zemin durumunu iyi etüt ederek irşad etmeliyiz. Bu hassasiyetler takip edilmezse fayda yerine zarar getirir. Kimi davet-çiler hakkı söylemek adına yanlış zamanlama yaparak ve fayda sağlamayı bir tarafa bırakarak kaş yaparken göz çıkarmak konumuna düşmektedirler.

Vaiz ve hatip yaşadığı devrin içtimai şartlarını bilmeli ve hâli hazır dünyanın du-rumunu kavramış olmalı. Eğer toplumun gerisinde kalırsa, anlattığı hakikatler ne kadar mübarek ve mukaddes olunursa olsun, günümüzün idrak, anlayış ve üslûbuyla yapılmayan bir telkinin müessiriyeti şüphelidir. Zira akıl, muhakeme ve düşünce süz-gecinden geçirilmesi mümkün olmayan mevzular ancak neslin kafasını bulandırmaya yarar.

Vaiz ve hatiplerimiz, konularını seçerken, mevcut duruma uygun olarak, asrın icaplarını, zaman ve mekânın iktizasını, milletin ve dinleyicilerin ihtiyaçlarını, mem-letetin genel ahlâkî durumunu göz önüne almak zorundadırlar.

6. Abartılı anlatım üslûbundan kaçınmak

Vaaz ve irşadı olumlu mânada faydalı ve verimli kulan etkenlerden biri de, dinî hüküm ve hakikatleri ifade ederken ölçülü anlatıma riayet etmektir. Dinin bir hakika-tini eksik söylemek, hatip açısından bir kusur olabilir; fakat dinin özüne zarar vermez.

³³ İsmail Lütfi Çakan, *Dini Hitabet*, Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı Yay, İstanbul 2000, s. 38.

³⁴ İsmail Lütfi Çakan, *a.g.e.*, s. 138.

Ama dinde olmayan bir şeyi ilâve etmek, dine iftiradır. Hatip ve vaizler genellikle, güvenilir bir senedi olup olmadığına bakılmaksızın, halka cazip geleceğini düşündükleri sözleri kullanma eğilimindedirler. İtiraf etmek gerekir ki, bu tür bir eğilim bu mesleğin en büyük bir zaafı ve zararı çok yaygın olan yönüdür. Belki bu cazip ve ölçüsüz sözler onları halk nezdinde meşhur etse de Hak nezdinde büyük bir sorumluluk içinde bırakacağı açıktır. Bu da görevlilerin kendi eliyle dinin, dinî bilincin ve dinî yaşayışın yozlaştırılması demektir.³⁵

Bu sebeptendir ki, bir şeyi olduğundan fazla göstermeye çalışmak hakikatlerin kimyasını bozmak demektir. Hoşlandığı şeyi olağan üstü kılma eğilimi vafettiği şeyin ayıp ve kusurlarını örtme ve hikâye ettiği şeyi abartılı ifade etme temayülü beşerin karakteristik özelliğidir. Eğer bu temayül din hizmetlerinde söz konusu olursa hayalî olanla hakikati karıştırmak kaçınılmaz olur. Bu kötü karakter ile iyilik etmek, fenalık etmek demektir. Bilmediği halde arttırmasında noksanlık, ıslahında fesat, övmesinde yergi, düzeltilmesinde çirkinlik ortaya çıkar. Zira ölçülülük ve uygunluktan meydana gelen güzellik şuursuzca ihlâl edilmiş olur. Bir şeye teşvik etmede ve sakındırmada bir ölçü olmalı. Örneğin zaruriyatı tahsiniyat gibi göstermeye çalışmak veya tahsiniyatı zaruriyat mertebesine yükselterek ya da az önemli olanı hayati derecede önemli gibi göstermeye çalışmak kavramlar ve hükümler arasında ihtilâl yapmak demektir.

Gıybeti, adam öldürmeye eşit veya ayakta bevletmeyi zina derecesinde göstermek ya da bir dirhem sadaka vermeyi hacca karşılık tutmak gibi ölçüsüz söz ve değerlendirmeler, adam öldürme ve zinayı hafife almak ve haccı kıymetten düşürmek demektir. Evet, bu ölçüye dikkat etmeyenler, dindeki çok parlak hakikatlerin sönmesine de sebep olurlar.

Vaaz ve İrşad Görevinde Bulunanların Davranışsal-Ruh Portresi ve Dış Görünümü

Vaaz ve irşadda lisân-ı hâl lisan-i kâl'den daha etkileyicidir. Vaaz ve irşadda bulunan her zatın davranışları ve refleksleri fert ve toplum için hayati önemi haizdir. Bu anlamda vaiz ve hatibin faydalı ve etkili olabilmesi açısından aşağıdaki ölçüler önemlidir.

1. Yakîn (bilgi) ve imanda doğruluk üzere olması

Yakîn, içinde şek ve şüphe olmayan, gerçekliği su götürmeyen ve içinde şüphe bulunması muhal olan, delil yoluyla elde edilmiş hakiki marifettir.³⁶ Yakîn'i bir misâl ile ifade etmeye çalışırsak; bütün insanlar kesinlikle ölüme inanmak ve ölüme şüphe etmemek hususunda müşterektirler. Fakat ölüme iltifat etmeyen (tezekkür, tefekkür), sanki ölüme inanmaz (gaflet) gibi onun için hazırlık yapmayanlar vardır. Bir kısmının ölüm mülâhazası da bütün bütün kalplerini kaplamış, bütün himmetlerini ölüme

³⁵ İsmail Lütfü Çakan, *a.g.e.*, s. 136.

³⁶ Gazalî, *a.g.e.*, c. I, s. 375.

hazırlık yapmaya sarf etmiştir. Kalplerinde ölüm düşüncesi başka bir “şey”e yer bırakmamıştır. İşte bu hal “yakîn”in kuvvetiyle tabir olunur. Yakîn’in en bariz faydası, bu imana malik olanın kalbinde tevekkül, rıza ve teslimiyet gibi yüce sıfatlar hâkim olur. Kötü ahlâk, hased, kin ve öfkeden uzak bir yakîn ehli olur.³⁷ Nitekim Kur’an’da Allah (c.c) kurtuluşa medar olan müminlerin vasıflarını zikrederken şöyle buyurur: “Onlar sana indirilene de, senden önce indirilene de inanırlar. Âhirete de kesin olarak inanırlar.”³⁸ Allah’ın dinini insanlara tebliğ edenlerin Allah’a ve âhirete iman hususunda sağlam bir akide sahibi olmaları zaruridir. Bu inancı yaşamının her karesine hâkim kılmak, her vaaz ve irşad ehlinin “olmazsa olmaz”ı olmalıdır.

Akidesinde doğruluk üzere olmak ve bunu pratik davranışlarına yansıtıp bu ruh haliyle insanlara irşadta bulunmak muhataplarını etkilemede ve vaazın kabul görmesinde önemli katkı yapar. Allah Teâlâ Efendimize hitaben buyuruyor ki; “O halde sen emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”³⁹ İbn Abbas da Peygamberimize istinaden; Kur’an âyetleri içinde bu âyetten daha şiddet ve ağırlık veren bir âyet nazil olmamıştır, der. Onun içindir ki Efendimiz, Hûd sûresinin kendisini ihtiyarlattığını buyurmuştur.⁴⁰ Efendimiz, “Emr olunduğun gibi dosdoğru ol” emrine tamamıyla uyduğu için, bütün fiil, konuşma ve davranışlarında tam bir doğruluk ve uygunluk söz konusu olmuştur.

Bu nedenle İslâm’ın aydınlık mesajını insanlara iletme mevkiinde olanlar, doğruluk esasına dayanan bir imanla Allah’a iman telâkkisi tahkike ulaşmalı. Tahkik-i iman, ilme’l-yakînden hakka’l-yakîn derecesine yakınlaştıkça daha da kökleşip sökülemeyecek bir şekilde kişinin kalbine yerleşir. Bu olgunluğa ulaşmamış birinin din ve diyanet adına insanları hakka ve hakikate davet etmesi beklenen verimi temin etmez.

Allah’a ve âhiret gününe iman mevzuunda kesin bir bilgi ve salim bir akideyi taşımayan birinin sırf dünyevî geçim endişesiyle tebliğ görevini üstlenmiş olması, dine din görevlisinin eliyle kötülük yapmak demektir.⁴¹ Böyle bir insanın ruh hali çok karışıktır. Bu karışıklıktan kurtulabilmenin yolu; asrımızın dehşetli dinsizlik cereyanlarının aşılındığı inkârcılık ve imanî meselelerde şüphelerin intişar ettiği bu zamanda taklidî imanı tahkikî imana yükseltmek ve imanî bilgide “yakîn” mertebesine ulaşmak⁴² veya yüce Allah’ın esmâ ve sıfatlarının varlıklar üzerindeki tecellilerini müşahade edecek bir şuur ile kevnîyata bakabilmeyi icra etmekle mümkündür.⁴³ Bu imanla hizmet edenler lisanlarıyla vaaz etmedikleri yerde eylemleriyle hizmet ederler.

³⁷ Gazalî, a.g.e. c. III, s. 174-377.

³⁸ Bakara, 2/4.

³⁹ Hûd, 11/112.

⁴⁰ İbn-i Deybe, *Teysirü’l-vusûl ila câmi’l-usûl*; İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercümesi*, Akçağ Yay, 1988 Ankara, c. VI, s. 29, H. No: 659.

⁴¹ Âl-i İmran, 3/187.

⁴² Bakara, 2/4.

⁴³ Çâşiye, 88/17-20.

2. Samimiyet (Kalb ve kalıp bütünlüğü)

Samimiyet, riyasız ya da içten gelen sevgi ile doğruluk ve bağlılık demektir. İhlâs, hayatın her karesinde bulunması gereken bir hususiyettir. Bu dünyada, hususan dinî hizmetlerde ihlâs; en mühim bir esas, en büyük bir mânevî güç, en makbul bir şefaathçi, en sağlam bir dayanak noktası, en kısa bir hakikat yolu, en makbul bir mânevî dua, maksatların en ulvisine bir vesile, en yüksek bir haslet, en öz ve halis bir kulluktur. İtiraf etmek gerekirse bugün en çok muhtaç olduğumuz haslettir. Çünkü ihlâsda Allah'ın rızası esastır. Bu nedenle, ibadet ve dinî hizmetlerde rıza-i ilâhî söz konusudur. Sadece insanların takdiri ve beğenmesini ölçü alıp, Allah'ın hoşnutluğunu dışarıda bırakarak din hizmeti sunmak fayda getirmeyeceği gibi dinî açıdan da o ameli geçersiz kılar.

İrşad ve tebliğ vazifesi ifa eden kişi, hangi makamda bulunursa bulunsun ve hangi yaşta olursa olsun, dediğini yapma mevzuunda ciddi ve samimi olmalıdır. Samimi bir ihlâs, şerde dahi olsa, neticesiz kalmaz. "Men talebe ve cedde vecede" sözü bu anlamda bir hakikattir.⁴⁴ Dinî hakikatleri insanlara tebliğ konumunda olanlar, söylediklerini vicdanın derinliklerinde duyması ve kâmil mânada yaşaması, kalp ve kalıp bütünlüğünü sağlamış olması hem dine hem din görevlisine itibar, hürmet ve güven verir.

Din hizmetlerini ayakta tutan önemli unsurlardan biri de, maddi menfaat, makam ve şan şeref peşinde koşturmamaktır. Eğer maddî menfaatler, özel çıkar hesapları tebliğ ve irşad faaliyetlerinin önüne geçerse beklenen verim hâsıl olmaz, ihlâs kırılır, hizmetin neticesi de zedelenir. Bu konuda hırs göstermeye gerek de yoktur. Zira hakikat için çalışıp gayret gösterenlere bu millet, gereken hürmet ve yardımlaşma fikrini daima beslemiştir.

Vaaz ve irşad etme konumunda olan herkesin yaşantısında dürüst, tutarlı ve örnek olması esastır. Çünkü bu işin âhireti alâkadar eden bir yönü de var. Maalesef vaaz ve irşad görevini ifa ederken gerek fert ve gerekse kurumlar olarak çok defa gözden kaçırdığımız en önemli açığımız işte budur.

3. Tüm insanları kucaklayan gönül insanı olması

Efendimizin yüklendiği ulvî görevlerden birisi de tüm insanlığı kucaklayan rahmet ve şefkat peygamberi olmasıdır. Şefkat ve merhamet, katı kalpleri yumuşatan, kin ve düşmanlığı eriten, nefretin yerine muhabbeti ikame eden, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur.⁴⁵

İslâm davetini icra eden zat, evvela şefkat ve merhamet âbidesi olmalıdır. Vaaz ve irşadı ifa edenler bilmelidirler ki, Efendimizin en bariz vasıflarından biri de onun barışçı ve şefkatli tavrıdır. Bu vesileyle davetçi, herkese gönül dünyasını açmaya mec-

⁴⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, c. II, s. 243, H. No: 2451.

⁴⁵ Ahmet Önkal, *Resûlullah'ın İslama Davet Metodu*, Esra Yay, Konya 1990, s. 328.

burdur. Nitekim böyle davranmak Kur'an ve Sünnet'in emrettiği bir husustur.⁴⁶ Efendimiz ahlâkın bütün seciyelerinde olduğu gibi şefkate de zirveleşmiştir. Tebliğ insanı, "(Ey Muhammed!) *Sen Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi*" mesajını iyi kavramalı; muhatap olduğu kitleye, Efendimizin, "*Ben size bir babanın evlâtlarına olduğu gibiyim*" ifadesindeki tavrıyla bakmalı.⁴⁷

İrşad insanı, evvela kendi aile efradından başlayarak, toplumun tüm sosyal katmanlarını sevgiyle kucaklamalı, küçüklere şefkat, büyüklere olan hürmetiyle öne çıkmalı,⁴⁸ ben merkezli davranışlardan şiddetle kaçınmalıdır. Özellikle şefkat ve merhameti zedeleyen kin, adavet ve öfkeden; birlik ve beraberliği engelleyen ayrılıkçı ve bölücü unsurlardan; ırkçılık, mutlakıyetçilik, genellemeci ve toptancı yaklaşımlardan uzak durmalıdır. Muhataplarının kusur ve eksikliklerini af ve müsamaha ile karşılık vermelidir. Şefkatiyle tüm insanları kucaklamalı, dinî inançları, mezhep ve meşrepleri ne olursa olsun birleştirici ve uzlaşmacı kimliğiyle öne çıkmalıdır

4. Din hizmetlerinde temsiliyet vasfını taşıması

Vaiz ve hatip, halkla ilişkilerde cami içi ve cami dışı iletişimi ve mesleğinin temsil gücünü lâykıyla yerine getiren davranışlarıyla tanınmalıdır. Nasıl ki bir subayın rütbesi apoletlerinden okunuyorsa, bir vaaz ve irşad insanı da temsil ettiği düşüncenin emarelerinden tanınmalıdır. Kur'an'da "*Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz' demişler, Allah da, 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti*"⁴⁹ buyurulmaktadır. İşte insan, yeryüzünde bu sorumluluğun bir temsilcisidir.

Temsil kavramı, din hizmetinde bulunanların, bir müslüman olarak İslâm'ı ve müslümanları temsil etmelerini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir görevlisi olarak örgütü temsil etmelerini ve üstlendiği göreve halkın anladığı; yani yaygın ve yaşayan kültürde yüklenen anlamlar ışığında kendilerinden beklenen davranışları kapsamaktadır.⁵⁰

Bu mesleki temsil gücünü ayakta tutan en önemli etkenler, halkla ilişkilerde iletişim, rehberlik ve dinî danışmanlıktır. Önce din hizmetlerinde halkla iletişimin önemine değinip sonra da diğer faktörleri izaha çalışalım.

İletişim, kısaca, karşılıklı bilgi, duygu ve düşünce alışverişidir. İmam, vaiz, müftü kısaca her din görevlisi toplumun dinî hayatının gerçekleşmesinde görev almış, so-

⁴⁶ Müslim, *a.g.e.*, c. I, s. 290.

⁴⁷ es-Seharenfuri, *Bezlü'l-mechud fi-Helli Ebû Dâvûd*, Darü'l-fikir, Trs. c. I, s. 89.

⁴⁸ Müslim, *a.g.e.*, c. I, s. 136.

⁴⁹ Bakara, 2/30.

⁵⁰ Komisyon, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, Anadolu Üniversitesi, AÖF yayını, 2002, s. 142.

rumluluk üstlenmiş kişi demektir. Görevleri toplumdaki sosyal münasebetlerinin genişlemesine paralel olarak azalır veya çoğalır. İmamın görevi, sadece namaz kıldırmak, Kur'an okumak, hatim, mevlid ve cenaze merasimlerinin mânevî havadan yoksun yapılmasını veya yaptırılmasını sağlamak değildir. Bu mesleki bir başarı da değildir. Onun temel görevi topluma hizmettir. Yanlış dinî anlayışları ortadan kaldırmak, gerçek dinî öğretebilmek ve yaşatabilmek için çalışmak, kısaca fedakârlık etmektir. Ayrıca din görevlilerinin toplumdaki kültür birliğinin sağlanmasında önemli katkıda buldukları da bir gerçektir.⁵¹

Din hizmetlerinde rehberlik ve dinî danışmanlık da genel anlamda, bir insandan diğer bir insana problemler karşısında seçenekler, çözüm önerileri sunmaktır. Dinî danışmanlık, daha çok ahlâk ve âhiret konularındaki problemlerde ortaya çıkan sorunları gidermeye yöneliktir. Bu problemler dinî olabileceği gibi dinî alanın dışında bir sorun da olabilir.

Asıl olan din görevlisinin danışan insana karşı mesleki yardım rolünü uygulamasıdır. Zaten "imam" kelimesinin tabiatında bu anlam vardır. İslâm dininde ilk imam olarak vasıflandırılan Hz. Peygamber'i tarif eden âyetlerde "üsvetün hasenetün", "hüden linnas" gibi ifadelerle tanık olmaktadır. Din hizmetini ifa edenler de, namaz kıldırmak veya vaaz vermenin ötesinde, topluma yol gösteren, önderlik yapan ve örnek olması gereken bir kişi olmasıyla da temayüz etmelidir. Din görevlilerinin danışmanlık ve rehberlik alanları, inanç ve ibadet, aile içi ilişkilerde uyumsuzluk, ölüm ve hastalık anlarında moral destek çerçevesinde oluştuğunu da söylemek mümkündür.⁵² Din hizmeti yalnız yukarıda zikredilen konularla sınırlı değildir. Bu çerçevede bilgi yeterliliği ile donatılmış bir görevlinin sorumlu ve özverili gayreti din hizmetlerini daha da verimli ve etkili kılacaktır.

5. Sade, gösterişsiz, örnek bir yaşantı

Samimi ve halis bir müminin en çarpıcı vasfı onun tevazuu ve sadeliğidir. Bu sadelik onun evinde barkında, yemesinde içmesinde, konuşmasında ve halkla olan ilişkilerinde bariz olarak görülmeli. Kur'an, mütevazı olanları "arz üzerinde mülayim yürüyen Rahman'ın kulları" diye tavsif eder.⁵³ Din hizmetlerini omuzlayanlar vasfedilen bu davranışa uymak mecburiyetindedirler. Bu özellik nerede ve nasıl olmalı?

Elmalı, rahman olan Allah'ın kullarının her birini bir zümreyi andıran bir dizi sıfatla tavsif ederken âdetâ İslâm ahlâk mefkûresinin bir fezlekesini yapmıştır. Lakin biz burada alçak gönüllü olma işlevini incelemeyi mevzuumuz açısından uygun gördük.

a) Eylemlerinde alçak gönüllü olmak: Tebliğ ve irşad görevlisi evvelâ iç âlemine yerleştirdiği tevazuu davranışlarına yansıtmalıdır.⁵⁴ Tebliğ insanı yukarıda belirtilen

⁵¹ Komisyon, a.g.e., s. 115.

⁵² Komisyon, a.g.e., s. 129, 138, 137.

⁵³ Furkan, 25/63.

⁵⁴ Elmalı, a.g.e., c. V, s. 111.

müspet davranışları mutlaka yaşamalı ve güzel bir örneklilik sergilemelidir. b) İbadette tevazu: Kur'an, mütevazı insanları, Rableri için gece mesaisini secde ile yani namaz kılarak geçediklerini (Furkan, 25/64) ifade etmektedir. c) Dua da tevazu: İrşad insanı (gerek namazlarının arkasında ve gerek sair vakitlerde) yaptığı hayır ve hasenatı yeterli görmeyerek daima dua edendir. d) İnfakta tevazu: Din hizmetini ifa edenler harcamada yaptıklarında savurganlıktan şiddetle kaçınmalı. Faydasız ve hayırsız yere harcamadan özenle uzak durmalı. Buna mukabil gerektiği yerde de paylaşmayı bilmeli, mert olmalı, cimri ve bencil olmamalı.⁵⁵ Gerek kamu malını kullanmada gerek özel harcamalarında sade ve ölçülü olmak zorundadır. İsrâf ve tebzirden şiddetle uzak durmalıdır.

Vaaz ve irşadda etkili ve faydalı olmak, yukarıda belirtilen ölçülere riayetle mümkündür. Tebliğ ve irşad görevlileri, sade ve israftan uzak mütevazı bir hayatı tercih etmelidirler. Mütevazı olmayıp kibirle hareket eden ve müsrif olan kişi, bir makam veya servet sahibi olabilir; ama dinin nasihatçisi asla olamaz.

6. Din görevlisinin iç derinliğinin olması (Takvâ)

Tebliğ insanı, vaaz ve irşad vazifesini ifa ederken söylediğini yaşama geçirmekle ruh dünyasında tarifi zor güzellikleri tadar. Kurbiyet hâsıl olur. O Allah'a yaklaştıkça Yüce Allah da onu kendine yakın kılar ve bir yerde onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve bütün hareketlerinin temel kaynağı olur.⁵⁶ O bildiğiyle amel ettikçe Allah ona bilmediğini öğretir. Kalb safvetini ve ruh duruluğunu yakalar. Mürşit ve mübelliğ bütün samimiyetiyle insanlara bir şeyler anlatırken bir yandan da sırtını her şeyin dizgini elinde olan Allah'a dayanmalıdır. Bazı üstün kabiliyetlerini kendine mal etmemelidir. Hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekip ölmeden önce ölmeyi tezekkür ve tefekkür ederek Rabbi ile arasındaki rabıtayı güçlendirmelidir.⁵⁷ Bu da hayra davet eden zatın iç derinliğini güçlü tutar.

7. İletişimde görgü kuralları ve dış görünüm

Vaiz ve hatip halkla olan iletişiminde ve dış görünüm (suret) itibarıyla temsil ettiği düşünceye yakışır bir kıyafetle halkın içine çıkmalı, sosyal ilişkilerde de nezaket kurallarına uymalıdır. Şekil ve şemaliyle de çevresindekilere örnek olmalıdır. Dış görünüm demek sadece kılık-kıyafet demek değildir. Bununla beraber, giyimde uyum, saç-sakal bakımı ve biçimi, diş temizliği, jest ve mimikler, konuşma-dinleme vb. görgü kurallarını da içermektedir.

İnsan ruhunu aksettiren dış görünüşü, çehresi ve umumî hatlarıyla şekli ile kılık-kıyafetinin muhatap üzerinde tesir icra edeceği bir gerçektir. Çoğu kez kendisine da-

⁵⁵ Elmalılı, a.g.e., c. V, s. 112.

⁵⁶ *Sahih-i Buhari Muhtasar Tecrid-i Sarih* (Metinsiz), Ter. A. Feyzi Kocaer, İstanbul 2003, s. 597, H. No: 2114.

⁵⁷ Nevevî, *Riyâzü's-salihin*, c. I, s. 377.

vet arz edilen kimse, davetçinin şekline göre kararını vermektedir.⁵⁸ Her davranışında olduğu gibi özellikle dış kisvesinin itidalli olması dine hizmet açısından iyi bir örnektir. Zaten yakışanı giymek sünnettir. Gerek kıyafetiyle gerekse nezaketiyle uç ve kaba bir görünüm arz etmemeli. Nitekim Efendimiz de heyetler geldiğinde en güzel elbiselerini giyip kıyafetini düzelttiğini, ashabına da böyle yapmalarını emrettiğini biliyoruz.⁵⁹

Şu halde insanları irşad edenler şekil ve şemaiyle, nezafet ve görgüsüyle de muhataplarına bir şeyler anlatmalıdır. Yakışsız ve hantal bir görüntü vermemeli. Ne çok sıradan ne de çok yabancı bir imaj vermeli. İç âlemimiz din hizmeti için ne kadar önemli ise dış görünümümüzün de onu tamamlayan bir unsur olduğunu unutmayalım.

8. Sabır-Dua

Tebliğ ve irşad faaliyetinde sabrın ehemmiyeti büyüktür. Zira dünyanın zevk ve menfaatlerini şiddetle arzulayan nefisteki hislere karşın Bakara, 25. âyette ifade edilen sabırla mukabele edilmezse, insanın sefahate ve dalâlete sapacağı belirtilmektedir.

Tebliğ ve irşad vazifesi, çile ve ızdırapla iç içedir. Çünkü mevcut ortamın tutarsızlığı, dünyanın faniliğine rağmen insanın dünyanın aldatici cazibesi karşısında gaflete düşmesi, nefislerin harama olan meyli ve zarara uğrayanların çokluğu karşısında hayır yapmak, hakkı söylemek, hak yolunda gidebilmek için birçok acı çekmeye, zorluklara katlanmaya ve bu zorlukları yenip, batılı alt ederek iflas geçitlerini atlayabilmek, ancak ve ancak sabır mümkündür.⁶⁰ Sabırla oluşan muvaffakiyet kendini üç derecede gösterir:

a) Günah işlememede sabırlı olmak: Farzları eda etmek ne kadar bir mükâfata medar ise günah işlememek de o derece mühimdir. Büyük günahattan, şehvetten, şiddetle sakınmak ve küçük günahlara karşı musırrane mukavemet etmek, günah ve haramların cazibelerine kapılmayıp sabretmek kişinin takvâsını artırır. Zira günah işlememek, irşad ehlinin işini kolaylaştırır, ruh dünyasına itminan ve duruluk verir.

b) Âfet ve belâlara karşı dirençli olmak: Yüce Allah, biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve meyvelerden eksiltme ile biz kullarının sabır seviyelerini deniyor. Bütün bu ve buna benzeri musibetler karşısında vaiz ve irşad görevlisinin takınacağı tavır, tevekkül ve teslimiyet olmalıdır.

c) İbadetleri eda etmede kararlı olmak: Çalışmamızda, hedeflenen olgunluğu yakalamamız için her şeyden evvel, namaz ve dua ile Allah'tan yardım talep etmek Kur'an'ın bir emridir. Zira Namaz, dua-zikir- şükür mefhumlarını kapsayan bir ibadet olduğu için sabrı ayakta tutan önemli bir etkidir.

⁵⁸ Önkal, a.g.e.

⁵⁹ Malik b. Enes, *Muvatta*, Darü Reyyan, Kahire 1988, c. I, s. 262.

⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., c. VI, s. 103.

Tebliğ görevlisinin etkin ve faydalı olmasını sağlayan unsurlardan biri de yukarıda sayılan merhalelerde sabır ve metaneti din hizmetinde tatbik etmesine bağlıdır. İrşad insanı eğer ruhen ve bedenlen nefsini kötülöklere karşı perhiz etmez; sabır, tahammül, sebat ve metanete alıştırmazsa Yüce Mevlâ'nın inayetinden mahrum olabilir. Bu mahrumiyet karşısında ümitsizliğe ve zafiyete düşebilir. Bu nedenle sabır, her muvaffakiyetin başıdır. İmandan sonra her yolun başıdır. Ahlâkın, ilmin, amelin ve hâsılı hikmetin başı sabırdır.⁶¹

Din görevlisinin ihmal etmemesi gereken bir hasleti da dua olmalıdır. Efendimizin hayatı dua ile bütünleşmiştir. Çünkü o, *“duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var”*⁶² meâlindeki âyetin anlamını en iyi bilendir. Yatarken, kalkarken, yerken, içerken, elbiselerini giyerken, helâya girip-çıkarken, abdest alırken dua ederdi. Dua ile bu kadar bütünleşen ikinci bir şahıs göstermek mümkün değildir.

Dua, Allah'a iltica, O'nun rızasını dilemek ve yaptığı hizmette muvaffak olmak amacına raci olmalı, Yaraticıyla irtibatlı olmayı esas almalıdır. Efendimizin de dualarında bunu görmekteyiz. Vaaz ve irşadda faydalı ve etkili olmak isteyen onun bu sünnetinden de istifade etmelidir. Ayrıca vaiz ve hatip kendi konuşmalarının mevzuuna göre bir me'sur dua demeti oluşturmalı. Bu duanın da halkın anlayabileceği dilden; yani Türkçe'ye uyarlanarak yapılmış olması dinleyicinin vaaza ve hitaba olan ilgisini artıracaktır.

Sonuç

İrşad ve tebliğ görevi vazifelerin en mukaddeslerindedir. Zira Yüce Allah en seçkin kullarını bu vazife ile görevlendirmiştir. Tebliğ normal zamanlarda farz-i kifaye olsa bile günümüzde ihmale uğrayan meselelerden olduğu için hayati bir konuma gelmiştir. Kur'an bizden; iyiye davet eden, kötülöklere sakındıran, organize olmuş bir topluluk buldurmamızı emretmektedir. İnsanlara doğruyu gösterecek, kendileri de dosdoğru olacak, tutum ve davranışlarıyla insanlara örnek olacak bir kurumun işletilmesini istemektedir. Bu topluluk insanları aşırılıklardan, azgınlık ve çirkinliklerden sakındıracak ve kendisi de bu fiillerden uzak durarak numune oluşturacaktır. Bunun gerçekleşmesi de bilgi ve bilgiye anlam kazandıran iyi davranış edinmeyle birlikte bir vazife şuuruyla ancak mümkün olabilmektedir. Bu da Kur'an ve Sünnetin sorumluluğundaki bir anlayışla günümüz koşullarına uyarlanmış düzenli, donanımlı ve geçmişin mirasını da kullanarak İslâm'ın sevgi üzerine kurulu mesajını insanlara iletebilmektedir.

Vaiz ve hatipler hem kendileri açısından hem de muhataplarını etkileme ve fayda sağlama açısından Kur'an ve sahih sünneti çok iyi bilmek zorundadırlar. Tebliğle vazifeli olanlar, çalışmalarını bu ulvi kaynakların metodunu esas alarak hizmet etmelidirler. Hikmet unsurunu yerli yerince işlemeleri Kur'an'ın da üzerinde durduğu bir

⁶¹ Elmalılı, a.g.e., c. I, s. 444-445.

⁶² Furkan, 25/77.

hususdur. Buna paralel olarak delil ve dayanaktan yoksun düşünceler anlatılmamalı, abartılı bir anlatım üslubundan şiddetle kaçınılmalıdır.

Vaiz ve hatipler unutmazınlar ki, icra ettikleri görev, nebevî bir vazifedir. İki dünyayı da ilgilendiren boyutları vardır. İyiliği emretmek, faydalı ve güzel davranışları teşvik etmek, zararlı ve tehlike arz eden eylem ve oluşumlardan sakındırmak çok boyutları olan bir ilişkidir. Din görevlisinin bu ilişki içindeki konumu; ilâhî emri yerine getirme ve rızasına nail olma, Peygamberin mirasını taşıma ve onun takdirini kazanma, fert ve toplumların faziletli olmasına katkı ve dolayısıyla da devletlerin birlik ve beraberlik ruhunu canlı tutma, hoşgörü ve müsamaha kültürünü ayakta tutmanın yanında ebedî hayatın sorumluluğunda kötülüklerin, zulümlerin ve ahlâksızlığın neşv-u nema bulmasına engel olacak bir hesap verme şuurunu yerleştirmedir.

Kısacası, vaiz ve hatipler, muhakkik birer İslâm bilgini olmalı ki, savunduğu şeyleri ispat ve ikna edebilsinler. İlmin inceliklerine vakıf bir bilgi birikimi ve basirete sahip olmalı ki, İslâm'ın bir fitrat dini olduğunu ortaya koyabilsinler. İslâm'ın yüce çağrısını evrensel değerlerle uzlaştıran bir kabiliyete mütenasip stratejisi olmalı ki, asrın icapları ve günümüz şartlarına uygun söylem ve düşünceler üretebilsinler.

Öneriler

1. Başkanlıkça, vaaz ve irşad çalışmaları müstakil bir birimle temsil edilmeli. Bu birim vaaz ve irşad üzerine projeler üretip analizler yapmalı. Bu birime bağlı olarak da illerde vaaz ve irşad müdürlükleri ihdas edilmeli. Bu müdürlükler il ve ilçelerde vaaz ve irşad hizmetlerini hem koordine etmeli hem de sonuçları itibariyle asgari ayda bir kez ölçme ve değerlendirmeler yaparak geleceğe yönelik stratejiler belirleyip Başkanlığın proje üretimine katkıda bulunmalı.

2. Vaizlerin çalışma odaları, fiziki yapısıyla, iletişim ağıyla ve mevcut kütüphanesiyle hizmete uygun hâle getirilmeli.

3. Vaaz ve irşad görevlisi, Türkçe'yi iyi konuşma becerisine sahip olmalı. Bu, üzerinde durulması gereken bir husustur. Tarih boyunca birçok eser ilmi ağırlığı olduğu halde dil yönünden zayıf olduğu için hak ettiği yerde olamamıştır. Ayrıca İslâm bilgilerinin önemli bir kısmı dili iyi kullandığı gibi birçoğu da divan sahibi şairdir. Arap edebiyatına olan derin vukufundan dolayı İmam Şafî (150-204)'yi buna örnek vermek mümkündür. O, şöyle der: Bir kimse Kur'an'ı öğrenirse değeri artar, hadis yazar sa hücceti kuvvetlenir, fıkıhla meşgul olursa derecesi artar, edebiyat (dil) bilirse nazikleşir.⁶³ Bugün din hizmetini ifa edenlerin başarılı olmalarını temin edecek önemli unsurlardan biri de Türk dilini iyi kullanma becerisine bağlı olduğunu unutmayalım.

4. Batı dillerinden en az birini iyi derecede bilmesini sağlayacak kolaylık ve imkânı sunmak. Başkanlığımızın bu konudaki çalışmalarını takdir ediyoruz. Personelin yabancı dil öğrenmesine Sayın Başkanımızın özel bir önem verdiklerini de biliyor ve

⁶³ Muhammed Ebû Zehra, *İmam Şafî*, Ter. Osman Keskiöglü, DİB. Yay. Ankara 1996, s. 40.

saygıyla karşılıyoruz.

5. Vaizlik görevi ara görev olmamalı veya görevinde başarısız olanların makamına mahkûm edilmemeli. Örneğin; herhangi bir ilçe müftüsünün tenzili makamı durumunda vaizliğe düşürülmesi.

6. Vaizlerin kurum içerisindeki saygınlıklarını artırmak için onlara birtakım idari ve sosyal faaliyetlerde sorumluluk verilmeli. Örneğin, imam hatiplik için yapılan yeterlik vb. sınavlarda Başkanlıkça oluşturulan komisyonlarında görevlendirilmeli, Kulu Doğum Haftası etkinliklerinde değerlendirilmeli.